

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.4>*В. В. Галунько, О. Р. Шишка, Р. Б. Шишка, І. О. Глобенко***ЦІНА МІЖНАРОДНИХ ГАРАНТІЙ В ПРАВОВОМУ ВИМІРІ**

Вступ. Напад агресора на Україну та послідувачі дії гарантів її безпеки, а в сприйнятті нової американської адміністрації тим більше, актуалізував проблематику гарантій в міжнародному праві: на рівні – сутності та змісту гарантій, санкцій за відмову від їх надання та механізмів їх застосування. В тому як гарантії безпеки та суверенітету проявилися щодо України складається враження їх фантомності, вибіркової, голосливості, суб'єктивності тлумачення, де жертва агресії стала винуватою в агресії, надана їй допомога озброєнням стримувалася застереженнями проти її застосування по агресору, заявлені вимоги щодо повернення допомоги та фактичної капітуляції.

По суті на карту поставлену світовий порядок де гопництво возведено в ранг політики, а міжнародні інституції не спроможні виконати свої завдання щодо підтримання міжнародного порядку чи прийняття та виконання рішень блокується сильними світу цього в тому числі через міжнародні інституції (Радбез ООН). Україна та український народ це сповна відчули на собі та продовжують відчувати де з гіркотою пригадується прислів'я: «Надурили дурака на чотири п'ятака». Навіть якщо взяті зобов'язання виконувалися, то з великим запізненням та з обмеженнями (відповідати агресору по його території), що позначалося на здатності надавати ворогу відсіч.

Міжнародні гарантії постульовано як «сукупність змістовно споріднених міжнародно-правових документів, що визначають принципи та умови зовнішньо-політичного забезпечення незалежності державного статусу України, її політичного суверенітету, територіальної цілісності, задовільного рівня національної безпеки» [5]. Як політико-правова категорія такі гарантії мають політичну та правову складові, де перша суб'єктивно підпорядкована політиці та її adeptам, а друга – детермінована взятими правовими зобов'язаннями та інституціями їх виконання. Якщо слідувати правилу, що концентрованим вираженням політики є право, то останнє змістовно може змінюватися (вразлива складова гарантій). Тим є міжнародні акти про суверенітет та безпеку країни та акти що гарантують її Україні, зокрема 27 безпекових угод з окремими країнами.

В ним також вбачається доктринальна та правова основи де перша презентована науковими розробками вітчизняних та зарубіжних науковців, а друга – позитивним правом: міжнародним та національним. В тому та іншому є економічні складові: оцінка гарантованого, ціна гарантій, їх економічні наслідки. Такі гарантії та витрати на них є світовими, регіональними та точковими для окремих країн. Чи не тому лідер Ірану на пропозиції надання гарантій без'ядерного його стану, послався на гіркий

досвід України з їх надання та їх наслідки та відмовився від набуття без'ядерного статусу?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До певних питань ціни міжнародних гарантій в правовому вимірі звертали в свою увагу вчені правники: Антонович М., Анне Петерс, Бабенко А., Битяк Ю., Бігняк О., Діхтієвський П., Онишко О., Тимошенко О. Жан д'Аспремон, та ін. Проте вони питання аналізованої нами проблематики безпосередньо не аналізували, а звертали свою увагу на більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета цієї роботи полягає в презентації суб'єктивного ставлення до сучасних міжнародних, та, і в принципі, інших гарантій та власного бачення гарантій як певного скептичного світогляду та посильного авторського внеску у його доктрину.

Виклад основного матеріалу. Стрімкі зміни в політиці, засобах способах її здійснення, використання особистісного фактору привернули увагу до її постулатів та реалів здійснення. Особливо це актуально для України де суб'єктивно вона з жертви нападу перетворена у його винуватця, а надані гарантії – в пусті слова. Тим більше прикро, що агресором стала країна-гарант цілісності та суверенітету України за Будапештським меморандумом.

У кожного міжнародного зобов'язання і не тільки його є їх зміст, персоналії та ціна: Україна за Будапештським меморандумом втратила статус ядерної країни, що гарантувало її від зазіхань від інших країн, зокрема її споконвічного ворога, а з ним й значні матеріальні цінності (самі боєголовки, їх носії, місця базування, засоби доставки, які варварськи показово знищувалися, кваліфікований персонал та інше). Тому передувала міжнародна політика та інтереси сильних світу цього – в даному разі США, на територію якої були запрограмовані ракетноносії та Росії – зняти тягар минулого і налагодити співпрацю, частково України – позбавитися тягара витрат на утримання ядерного потенціалу, заручитися міжнародною підтримкою її на міжнародній арені. Наскільки, хто чого досяг і що сплатив та платить – свідчить дійсність та покаже майбуття. Та про все по порядку.

Ідея ядерного розброєння, зокрема стратегічних та тактичних ракет, у світовій політиці зріла по мірі того, як усвідомлювалися можливі наслідки ядерного конфлікту і втілювалися в міжнародні домовленості. Так Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [2] передбачав необхідний міжнародний контроль за виконанням державами узятих за умовами Договору зобов'язань щодо обмеження можливості виникнення збройного конфлікту із застосуванням такої зброї та широкі можливості для мирного використання атомної енергії був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968 р. та відкритий для підписання 1 липня 1968 року. Він започаткований на трьох принципах, що мають прихований баланс: 1) нерозповсюдження ядерної зброї; 2) розброєння; 3) право на мирне використання ядерних технологій. Згідно його ст. I підписанти-володільці на той час ядерних арсеналів зобов'язалися ні в якій мірі не допомагати, підтримувати чи спонукати неядерні держави щодо оволодіння ядерною зброєю.

Відомо, що першим актом, щодо міжнародних гарантій України, стала Тристороння заява президентів України, США і РФ, що була підписана 14 січня 1994 у Москві що має статус угоди [9]. У ній останні дві *декларували* готовність надати Україні гарантії безпеки після набуття чинності поширеної на Україну частини Договору між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь 1991 р. (СНО-1), і приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Зауважимо, що готовність надати згадані гарантії та їх реальні показники економічні на той час не були визначені, а економіка України та девальвація купоно-карбованця була не кращими аргументами на її користь, як і дотримувана на той час тактика ринкових перетворень, що призвела до олігархізації економіки. Тож прийшлося пристати на обіцянки та примус.

Навіть наступна не забезпечили дієвих гарантій незалежності й безпеки України. Так, Програма НАТО «Партнерство заради миру: запрошення» (ПЗМ) [10], передбачає, що «НАТО проводитиме консультації з будь-яким активним учасником такого партнерства, якщо цей партнер вирішить, що виникла пряма загроза для його територіальної цілісності, політичної незалежності або безпеки». Вона зобов'язала усіх держав-учасниць «утримуватися від загрози застосування сили і від застосування сили на шкоду територіальній цілісності або політичній незалежності будь-якої держави, а також поважати існуючі кордони і домагатися урегулювання спорів мирними засобами». Це не застерегло від зовнішнього тиску при здійсненні політики та втягування в російсько-центричні угруповання.

У Хартії українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва від 22 грудня 1994 р. [11] проголошено: якщо у майбутньому виникне зовнішня загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці України, Україна та США мають намір консультиватися і здійснювати відповідні кроки для досягнення мирного вирішення ситуації згідно з міжнародним правом та принципами Наради з безпеки і співробітництва у Європі (ст. 4). Такі кроки також стали голосливими при керченській кризі та захопленні Криму. Якщо у першому випадку Україні вдалося протидіяти загрозі, то у другому випадку – ні і її втрати колосальні.

У Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. [4] підтвердили свої зобов'язання поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України. Повага незалежності та суверенітету має своє виміри матеріальні, інтелектуальні, організаційні та інші. Якщо її антипод – неповага не забезпечена санкціями та їх дієвістю то вони нівелюються. Загарбником вони витлумачені як наміри, що не мають юридичної сили та які не варто дотримуватися, а надані кошти на знищення українського ядерного потенціалу в інтересах тих же гарантів – вимагають повернути. Тож ціна їм невелика, а втрати колосальні і не тільки людей та територій, а й політичні. Не дарма посол Німеччини Анка Фельдхузен оцінила: «Будапештський меморандум – це політична декларація і не більше, це не міжнародний договір тобто отримати ці гарантії сьогодні просто неможливо» [8].

Така ж власне й ціна гарантій безпеки України від 27 держав: Декларацією Франції від 5 грудня 1994 р. [1] передбачені зобов'язання про гарантії безпеки України та підтверджено зобов'язання французької сторони поважати незалежність та суверенітет України в межах її нинішніх кордонів; в заяві уряду Китаю від 5 грудня 1994 р. [3] визнав незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та готовність до подальшого розвитку дружби й співробітництва між двома країнами не перешкоджає йому надавати допомогу та дипломатичну підтримку агресору; статтею 15 Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р. [10] передбачено створення кризового консультативного механізму для проведення спільних консультацій в випадку, коли Україна вбачає пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці.

Те, що РФ не прагне дотримуватися своїх зобов'язань поважати територіальну цілісність і непорушність кордонів України, стало зрозумілим ще наприкінці 2003 року – у зв'язку з подіями, пов'язаними з українською косою Тузла в Керченській протоці, що безпосередньо загрожувало територіальній цілісності України.

«Глибока стурбованість» гарантів при анексії Криму була полишена конкретного змісту і стала не чим іншим як дипломатичним реферансом. При застосуванні санкцій щодо агресора простежувалася їх ступеневість від політичної ізоляції до обмеження можливості участі у міжнародних проектах і обмінах до економічних санкції, що надавало агресору час обійти обмеження і заборони та нейтралізувати наслідки, навіть створити альтернативні угруповання (БРІКС) та чинити тиск на Україну через них.

Висновки. Отже, можна постулювати: 1) гарантії в міжнародному праві є тактичними засобами реалізації геополітичної стратегії передусім світових лідерів; 2) гарантії в загалі та гарантії в міжнародному праві допустимі за наявності їх темпорального та матеріально-правового вимірів без яких втрачається сенс їх застосування; 3) гарантії про визнання незалежності та суверенітету знецінюються до заяв та декларацій без дієвих санкцій щодо порушників та передусім агресорів; 4) варто переглянути концепт міжнародних гарантій взагалі та щодо безпеки України зокрема; 5) при здійсненні міжнародної політики України та взятті міжнародних та внутрішніх зобов'язань виходити з інтересів України

Література

1. Декларація Франції від 5 грудня 1994 р. URL: <https://esu.com.ua/article-65158>
2. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
3. Заява уряду Китаю від 5 грудня 1994 URL: <https://espresso.tv/kitay-e-garantom-bezpeki-ukraini-i-treba-tse-vikoristovuvati-pri-yaderniy-zagrozi-ekspert-mizhnarodnik-dobryak>
4. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
5. Міжнародні гарантії URL: <https://esu.com.ua/article-65158>
6. Про ратифікацію ВР України Договору СНО-1: Постанова від 18.11.1993 № 3624-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12#Text>

7. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: Закон України від 1 липня 1968 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Сировой М. Ліга. Новини. URL: <https://tinyurl.com/y3legtpc> (дата звернення: 03.02.2025).

9. Тристороння заява президентів України, США і РФ від 14 січня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text

10. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

11. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва від 22 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text

Анотація

Галуцько В. В., Шишка О. Р., Шишка Р. Б., Глобенко І. О. Ціна міжнародних гарантій в правовому вимірі. – Стаття.

У статті розкрито наукові положення щодо «ціни» міжнародних гарантій в правовому вимірі сучасності. Це питання є актуальне наразі в аспектах правової природи міжнародних гарантій безпеки та суверенітету України та їх «ціни». Досліджуються прояви юридичного змісту таких гарантій та їх виконання гарантами і наслідків їх порушень через категорію ціна. Аналіз положень позитивного права здійснено через їх доктринальні оцінки науковців та фахові підходи політиків. Виявлено, розходження в доктринальних концептах безпеки та їх позитивному закріпленні в міжнародних актах та наслідків недотримання гарантій зі сторони гарантів. Застережено проти маніпулювання категоріями «глибока стурбованість» гарантів, звернення до ООН та його Ради безпеки, обіцянки адекватного реагування на загрози. Принаймні і при анексії Криму та агресії проти України вони залишилися без конкретного змісту і стали не чим іншим як дипломатичним реферансом. При цьому зроблена декілька висновків розв'язання проблеми недотримання взятих на себе зобов'язань країнами-гарантами, зокрема: 1) гарантії в міжнародному праві є тактичними засобами реалізації геополітичної стратегії передусім світових лідерів; 2) гарантії в загалі та гарантії в міжнародному праві допустимі за наявності їх темпорального та матеріально-правового вимірів без яких втрачається сенс їх застосування; 3) гарантії про визнання незалежності та суверенітету знецінюються до заяв та декларацій без дієвих санкцій щодо порушників та передусім агресорів; 4) варто переглянути концепт міжнародних гарантій взагалі та щодо безпеки України зокрема; 4) варто переглянути поняття міжнародних гарантій загалом і щодо безпеки України зокрема; 5) при здійсненні міжнародної політики України та взятті міжнародних та внутрішніх зобов'язань виходити з інтересів України.

Ключові слова: міжнародні гарантії, Будапештський меморандум, договір, зобов'язання, держави-гаранти, територіальна цілісність, ядерне роззброєння, санкції.

Summary

Halunko V. V., Shyshka O. R., Shyshka R. B., Hlobenko I. O. The price of international guarantees in the legal dimension. – Article.

The article reveals the current issue of the legal nature of international guarantees of security and sovereignty of Ukraine. The manifestations of the legal content of such guarantees and their fulfillment by the guarantors and the consequences of their violations through the price category are investigated. The analysis of the provisions of positive law is carried out through their doctrinal assessments of scientists and professional approaches of politicians. It has been found that there are differences in the pre-clinical concepts of security and their positive consolidation in international acts and the consequences of non-compliance with guarantees by the guarantors. Warned against manipulating the categories of “deep concern” of guarantors, appeals to the UN and its Security Council, promises of an adequate response to threats. At least during the annexation of the Crimea and aggression against Ukraine, they remained without a specific content and became nothing more than a diplomatic reference. At this, several conclusions have been drawn on the problem of non-compliance with the obligations undertaken by the guarantor countries, in particular: 1) guarantees in international law are tactical means of implementing the geopolitical strategy primarily of world leaders;

2) guarantees in general and guarantees in international law are permissible in the presence of their temporal and material and legal dimensions without which the meaning of their application is lost; 3) guarantees of recognition of independence and sovereignty are devalued to statements and declarations without effective sanctions against violators and, above all, aggressors; 4) it is worth reviewing the concept of international guarantees in general and regarding the security of Ukraine in particular; 5) in the implementation of international policy of Ukraine and taking international and domestic obligations to proceed from the interests of Ukraine.

Key words: International guarantees, Budapest memorandum, treaty, obligations, guarantor states, territorial integrity, nuclear disarmament, sanctions.